

068 [Een opzet voor basiscursus over 't wezen der plastique]

Vooraf

Door toedoen van twee personen - László Moholy-Nagy¹ en Frederick Kiesler² - gaat Mondriaan nadenken over een andere opzet van het kunstonderwijs. Naar aanleiding van de correspondentie met deze Amerikanen ontstaan twee manuscripten. Het ene manuscript is in het Engels geschreven en is getiteld *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie*³. Het andere manuscript is voornamelijk Nederlandstalig en heeft geen titel. Om identificatie te vergemakkelijken hebben we aan het Nederlandse manuscript een titel toegevoegd. De fictieve titel [Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique]⁴ leek ons bruikbaar, omdat het manuscript namelijk een plan schetst voor een elementaire cursus in het basisjaar van een kunstopleiding.

[Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique] kan getypeerd worden als een 'werkcollege' voor kunststudenten, waarbij de aangeboden theorie door middel van praktische oefeningen eigen gemaakt moet worden. Terwijl *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* meer weg heeft van een 'hoorcollege', waarbij de studenten alleen door te luisteren kennis verwerven, weliswaar hier en daar ondersteund met illustraties.

Bij nader inzien blijkt, dat het manuscript *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* ook weer uit twee gedeelten bestaat. Naast het verschil in schrijfstof en de opnieuw begonnen paginanummering, is het verschil in onderwerp de belangrijkste reden om het Engelstalige manuscript als voorbereiding te zien voor twee verschillende hoorcolleges of lezingen. In het gedeelte dat hij met potlood heeft geschreven (manuscript '43[1]'), behandelt Mondriaan de uitgangspunten voor een andere aanpak van het kunstonderwijs. In het gedeelte dat met pen is geschreven (manuscript '43[2]'), legt hij in woord en beeld enkele elementaire 'plastic art'-begrippen uit. De eerste lezing heeft Mondriaan de titel *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* gegeven; de tweede lezing heeft geen titel en krijgt van ons - om identificatie te vergemakkelijken - de titel [Viewed plastically] toegekend, de eerste woorden van de tekst.

Mondriaans manuscripten over het kunstonderwijs worden in dit corpus als volgt gepresenteerd:

Manuscript '042':	068 [Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique].
Manuscript '043[1]':	070 <i>The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie</i> .
Manuscript '043[2]':	071 [Viewed plastically].

Bron

Het voornamelijk in het Nederlands geschreven manuscript '042'⁵ bestaat uit acht gelinieerde schrijfblokvellen⁶ en één gelinieerd vel semi-transparantpapier; enkele vellen zijn aan twee zijden beschreven. De pagina's zijn onregelmatig genummerd: 1, 1, 2, 3, 3A, 4, 5, I, [verso I], II, Ia. De tekst is met potlood in het Nederlands geschreven. Opmerkelijk is echter dat pagina 'II and Ia' op de versozijde van pagina I in het Engels is geschreven. Naar alle waarschijnlijkheid heeft Mondriaan deze Engelse tekst later - in Londen⁷ - aan de achterzijde van pagina I toegevoegd, want de afmeting van deze pagina komt overeen met die van de blocnotevellen in *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie*, een tekst die hij in Londen heeft geschreven. Verderop zal duidelijk worden gemaakt waarom wij menen dat de tekst van pagina Ia oorspronkelijk deel uitmaakte van het Nederlandstalige manuscript.

De pagina's aangeduid met Romeinse cijfers behandelen het praktijkgedeelte van de cursus, alsof Mondriaan met twee verschillende paginanummeringen de scheiding tussen theorie en praktijk wilde accentueren.

¹ László Moholy-Nagy (1895-1946), Hongaars-Amerikaans kunstenaar en fotograaf.

² Frederick John Kiesler (1890-1965), Oostenrijks-Amerikaans architect, kunstenaar en kunstcriticus.

³ De woorden 'Necessety' en 'Industrie' zijn door Mondriaan niet correct gespeld en de kleine begin letter van 'teaching' is niet consequent; wij nemen de oorspronkelijke titel van Mondriaan - met onvolkomenheden - over.

⁴ Mondriaan gebruikt in de hele Nederlandstalige tekst het Franse woord voor: 'plastique'.

⁵ Archief van Piet Mondriaan, ASRL, New York/Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag, Archiefnummer 0740, inv.nr. 042.

⁶ Afmeting: 27 x 20,8 cm.

⁷ Mondriaan verblijft in Londen van 21 september 1938 tot 23 september 1940.

Het manuscript '042' is onvoltooid gebleven. Dit blijkt uit het slordige handschrift, de vele doorhalingen, de onregelmatige paginering, de dubbele hoofdstuknummering, het weglaten van hoofdstuknummers en het ontbreken van een titel en ondertekening. De conceptstatus van het manuscript wordt nog eens extra onderstreept door de hoofdstukkenindeling: de hoofdstukken in de tekst komen niet overeen met de vooraf opgegeven hoofdstukken.

De inhoudsopgave die Mondriaan op pagina 1 van manuscript '042' opgeeft, luidt:

Work-program

- 1 't wezen der plastique. (verkeerd begrepen als: modelleeren.)
- 2 vorm en kleur.
- 2 ontwikkeling der plastique.
- 3 praktische ondervinding.
- 4 vergelijking van plastische uitdrukkingen.
- 5 gevolg: persoonlijke uitdrukking.

De werkelijke indeling en titels van de hoofdstukken in manuscript '042' zijn:

- Inleiding
- 1 't wezen der plastique
- 1 Ontwikkelingsthema's
- Conclusie
- 3 Praktische ondervinding - Planes
  - I Vorm en kleur
  - II Verhouding

De bron beschouwen we als authentiek en geautoriseerd.

Basistekst en leestekst

De leestekst is vervaardigd aan de hand van het manuscript '042'. De volgorde van de pagina's is zoveel mogelijk bepaald door de rechtsboven vermelde paginanummering: 1, 1, 2, 3, 3A, 4, 5, I, II, Ia, [verso I]. Alle pagina's zijn in het Nederlands geschreven, behalve twee [verso I] en Ia. Links bovenaan pagina [verso I] staat 'page II and Ia'; kennelijk bedoelt Mondriaan met deze aantekening dat pagina II en Ia - in die volgorde - vóór [verso I] ingevoegd dienen te worden. Deze aanwijzing van Mondriaan is in de presentatie opgevolgd.

We hebben er voor gekozen om de Engelstalige pagina Ia in het manuscript [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] op te nemen.⁸ Twee overwegingen ondersteunen deze keuze. De eerste is Mondriaans aanbeveling in het manuscript: hij geeft duidelijk de plaats aan waar Ia ingevoegd dient te worden. De tweede beweegreden is gelegen in de toevoeging 'a', wat niets anders kan betekenen dan dat Ia volgt op I. Omdat in de Engelse tekst *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie* verder geen pagina's aanwezig zijn met een Romeinse nummering, is aansluiting bij de Nederlandse Romeinse nummers de enige mogelijkheid.

In de leestekst zijn Mondriaans illustraties bij de getranscribeerde tekst ingevoegd. Ongebruikelijke afkortingen zijn opgelost.

Op de achterzijden van de beide pagina's 1 staat een aantekening. In de leestekst zijn deze aantekeningen achterwege gelaten en zijn in dit corpus onder gebracht bij [068a] [*Verspreide notitie in manuscript '042'*].

Titel

Het manuscript '042' heeft geen titel. Om identificatie te vergemakkelijken hebben we aan het Nederlandse manuscript een titel toegevoegd. De titel [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*]⁹

⁸ De afmeting van de Nederlandstalige pagina's: 27 x 20,8 cm; die van de Engelstalige is: 26,5 x 20,3 cm.

⁹ Mondriaan gebruikt in de hele tekst het Franse woord voor 'beelding': 'plastique'. De titel staat tussen teksthaken omdat het geen titel van Mondriaan is. De tekst van dit Nederlandse gedeelte van het manuscript is in een Engelse vertaling gepubliceerd in: H. Holtzman and M.S. James (eds.). *The New Art - The New Life. The Collected Writings of Piet Mondrian*. Boston, 1986: 311-314, 403-404.

geeft de kern aan van het manuscript: een plan voor een elementaire cursus in het basisjaar van een kunstopleiding.

Datering en ondertekening

Manuscript '042' is niet gedateerd. In 1938 krijgt Mondriaan uit Chicago een brief van de directeur van 'the New Bauhaus', László Moholy-Nagy. Ook de brief is niet gedateerd; we vermoeden dat de brief eind juli 1938 is geschreven. Dit vermoeden is gebaseerd op de datering van Mondriaans antwoord, die door ons is vastgesteld op 7 augustus 1938¹⁰.

Vrijwel direct na zijn antwoord begint Mondriaan met het maken van een les voor eerstejaars kunststudenten. Gezien het slordige handschrift, de geringe lengte en de onvoltooide staat van [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] heeft Mondriaan de tekst in enkele dagen op papier gezet.

Op grond van het voorgaande krijgt [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] een datering toegewezen: 'augustus 1938'.

Ontstaan en publicatie

Het ontstaan van [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] is gereconstrueerd aan de hand van drie brieven, die Mondriaan en László Moholy-Nagy elkaar in de zomer van 1938 hebben gestuurd. Mondriaan woont dan (nog) in Parijs, Moholy-Nagy in Chicago. De correspondentie begint - voor zover is achterhaald - met een brief van 'the New Bauhaus'-directeur aan Mondriaan, deze brief wordt door de schilder beantwoord en met een tweede brief van de directeur eindigt de korte briefwisseling. Eventuele andere brieven met betrekking tot deze correspondentie zijn niet gevonden.¹¹

De eerste brief van László Moholy-Nagy aan Mondriaan is niet bewaard gebleven. Het antwoord van Mondriaan is alleen in transcriptievorm bekend. Deze transcriptie is verzorgd door Richard Kostelanetz en gepubliceerd in zijn boek over Moholy-Nagy.¹² Een datering van de brief ontbreekt.¹³ De tweede brief van László is aangetroffen in Mondriaans archief in Den Haag.¹⁴ Deze tweede brief is gedateerd 24 augustus 1938 en begint met de woorden: 'My dear Mondrian: I thank you very much for your letter of August 7th. I feel that this letter with its wisdom and wonderful enthusiasm is a valuable document.' In dit fragment bedankt Moholy-Nagy Mondriaan niet alleen voor zijn brief van 7 augustus 1938, maar typeert hij vervolgens deze brief als 'this letter with its wisdom and wonderful enthusiasm'. Op grond van deze typering is aangenomen, dat het hier gaat om de brief die is afgedrukt in het boek van Kostelanetz, want in deze brief schetst Mondriaan namelijk vol verve zijn visie op het kunstonderwijs en hoe hij daaraan een constructieve bijdrage zou kunnen leveren. Om die reden krijgt de Mondriaan-brief in het boek van Kostelanetz van ons de datering '7 augustus 1938' toegekend.

Mondriaan bedankt op 7 augustus 1938 Moholy-Nagy voor zijn brief; deze brief van Moholy-Nagy is niet teruggevonden. Vermoedelijk is de brief eind juli 1938 bij Mondriaan bezorgd. Deze toegewezen datering is gebaseerd op de aanname dat er ongeveer een week zal zijn verstreken tussen het ontvangen van de brief en het schrijven van het antwoord. Terugrekenend vanaf 7 augustus 1938 is het redelijk te veronderstellen dat omstreeks 'eind juli 1938' Mondriaan de eerste brief van Moholy-Nagy heeft ontvangen.

Aangevuld met de hierboven genoemde aannames, krijgt de kort durende correspondentie uit de zomer van 1938 de volgende structuur: Moholy-Nagy stuurt twee brieven naar Mondriaan, één omstreeks eind juli 1938 en één op 24 augustus 1938. Daar tussendoor stuurt Mondriaan één brief terug, namelijk op 7 augustus 1938. Van twee brieven (7 en 24 augustus 1938) is de inhoud daadwerkelijk bekend. Van

¹⁰ Zie volgende paragraaf.

¹¹ Voor dit onderzoek zijn de volgende archieven geraadpleegd: **1)** Piet Mondrian papers. The Beinecke Rare Book & Manuscript Library. Yale University, New Haven, USA. **2)** Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag. **3)** Bauhaus Archiv, Berlin.

4) Sibyl and László Moholy-Nagy Papers, 1918-1971. Archives of American Art, Washington DC, USA.

5) Persoonlijk archief van Hattula Moholy-Nagy (dochter van László Moholy-Nagy).

¹² R. Kostelanetz. *Moholy-Nagy*. New York 1974: 176-177.

¹³ Contact met Richard Kostelanetz bracht hierover geen opheldering; de heer Kostelanetz kon zich niet meer herinneren of de originele brief wel of niet gedateerd was en ook niet waar deze momenteel wordt bewaard. Ook de jongste dochter van Sybil en László Moholy-Nagy - Hattula - kon de verblijfplaats van Mondriaans originele brief niet noemen. De datering - 6 juni 1939 - die Holtzman en James geven aan de brief, die is afgedrukt in het boek van Kostelanetz, is onjuist; er is wel een brief van Mondriaan aan Moholy-Nagy bekend uit 1939, maar die is van 5 juni 1939 en heeft een andere inhoud dan de gepubliceerde brief. Mevrouw Hattula Moholy-Nagy was zo vriendelijk ons een fotokopie van Mondriaans brief van 5 juni 1939 toe te sturen, met dank. Zie ook: H. Holtzman and M.S. James (eds.). *The New Art - The New Life. The Collected Writings of Piet Mondrian*. Boston, 1986: 310.

¹⁴ Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag (inv.nr. 0740.019). De brief is getypt op briefpapier van 'the New Bauhaus - American School of Design'.

Moholy-Nagy's brief van eind juli 1938 kan slechts een gedeelte van de inhoud worden afgeleid uit Mondriaans brief van 7 augustus 1938.

Op het moment dat László Moholy-Nagy zijn brieven naar Mondriaan toestuurt, is hij directeur van 'the New Bauhaus' in Chicago. Van 1923 tot 1928 was hij docent aan het Bauhaus in Weimar en Dessau en heeft hij in de jaren 1924 en 1925 gecorrespondeerd met Mondriaan over een uitgave van vijf Mondriaan teksten - in Duitse vertaling - in de serie Bauhausbücher.¹⁵ Overigens hebben ze elkaar - zo blijkt uit een foto - in de zomer van 1925 in Parijs ontmoet.¹⁶ Na zijn Bauhaus-docentschap werkt Moholy-Nagy in Berlijn, maar onder druk van de binnenlandse politieke ontwikkelingen wijkt hij in 1934 uit naar Amsterdam en een jaar later naar Londen. Op uitnodiging van 'Chicago's Association of Arts and Industries' gaat hij medio 1937 naar Chicago, waar hij in oktober van dat jaar 'the New Bauhaus' opricht, een kunstopleiding gebaseerd op de onderwijsprincipes van zijn Duitse voorloper. Door financiële problemen wordt 'the New Bauhaus' in de herfst van 1938 alweer gesloten. In februari 1939 heropent de school onder een andere naam 'Chicago School of Design', die tenslotte in 1944 wordt omgedoopt tot 'Institute of Design'. Tot zijn overlijden (1946) is hij directeur van dit instituut, dat overigens nog steeds bestaat.¹⁷

Eerder is al opgemerkt dat de brief die Moholy-Nagy eind juli 1938 naar Mondriaan toestuurt niet bewaard is gebleven. Mondriaan bewaarde over het algemeen zelden ingekomen post. Toch kan iets van de inhoud van Moholy-Nagy's brief worden afgeleid uit Mondriaans antwoord van 7 augustus 1938. Mondriaan schrijft: 'I see by your letters that you are thinking that I could do good work at the Bauhaus in the future.' Moholy-Nagy heeft blijkbaar in zijn brief geopperd dat de ideeën van Mondriaan goed passen bij de visie van 'the New Bauhaus'. Mondriaan antwoordt dat hij met zijn werk en zijn ideeën inderdaad dé aangewezen persoon is om les te geven aan 'the Chicago Bauhaus'. In feite is zijn brief van 7 augustus 1938 een soort van open sollicitatie: '[...] However, I think it will be good to explain to you my ideas more clearly. Perhaps this is superfluous, but I don't know if you see my relation to architecture and industry. I see by your letters that you are thinking that I could do good work at the Bauhaus in the future. But why did you not think of me firstly? I am, among the different artists, perhaps the most free from 'art' and the most near to the 'reality' and its esthetic construction; the most near to architecture and industry. I have studied the most consequently that what only create reality's true beauty, that is *pure relations of planes, lines and colors*. Good relations comes[sic] first under discussion is it not? Future life - more real, more pure - needs more real, more pure esthetic construction. This construction is the research for pure constructive elements and pure relations of them. The research for good *forms* was the work in the past: the research for good *relations* is the gleam of the present. It is true, good forms create good relations, but *the way how to create them* is different. Relations must come first. This is very important in teaching ... Nice architecture and nice objects must be created: not nice forms. Nice drawings are useless. That is why I see the usefulness of an artist at the Bauhaus only in this way that he is able to teach *how to make more perfect the material constructions*. A 'painter' and a 'sculptor' are of no use at the Bauhaus: well their capability to teach all about forms, colors and their relations. 'Art' must be forgotten: beauty must be realized. The material realizations: this is what is under discussion. I think you have always well understood all this. But - at the old Bauhaus - Kandinsky and Klee ... have taught in the way to maintain the separation of art and reality (architecture and industry) architecture and all what belongs to it, furniture, utilitarian objects, machines etc., is what most occupy us. Pictures, sculptures decoration are of no use in new life and are an obstacle to realize it now in the present. ... I heard from Helion¹⁸ also that you intended to create a workshop for architecture and were looking for an architect. Why should you not go a new way and take an engineer with an esthetic collaborator. This latest must be an artist, but an artist *free from 'art'*. But all this is perhaps not possible now. You know that better as I do. [...]'¹⁹

Mondriaan solliciteert overigens naar een door hem zelfbedachte functie van 'esthetic collaborator'. De poging om een aanstelling te krijgen aan 'the Chicago Bauhaus' is natuurlijk ingegeven door zijn dringende wens om de dreigende oorlog in Europa te ontvluchten en naar de VS te emigreren.

¹⁵ P. Mondrian. *Neue Gestaltung*. München, 1925. Vindplaats brieven van Mondriaan aan Moholy-Nagy uit deze periode: Bauhaus Archiv, Berlijn.

¹⁶ CRII: 129.

¹⁷ Bron: 'The Moholy-Nagy Foundation' - <http://www.moholy-nagy.org>.

¹⁸ Jean Hélion (1904-1987), Frans kunstenaar, vertrok in 1936 naar de VS.

¹⁹ Mondriaans gepubliceerde brief is hier niet volledig weergegeven; zie Digital Appendix: Supplements 068 Letter to Moholy-Nagy - August 7, 1938.

Het hier en daar onhandige Engels van de gepubliceerde brief bewijst dat Kostelanetz de brief van Mondriaan letterlijk heeft getranscribeerd en dit maakt duidelijk dat Mondriaan zijn brief zelf in het Engels heeft geschreven. Dat is bijzonder, omdat Mondriaan - woonachtig in Parijs - gewoon was in het Frans te corresponderen; zelfs met zijn Amerikaanse vriend Harry Holtzman.²⁰ Waarschijnlijk wilde hij de directeur van 'the New Bauhaus' met deze Engelse brief tonen, dat taal geen beletsel hoefde te zijn voor een eventuele aanstelling aan 'the school of design' in Chicago.

Vooruitlopend op een eventuele aanstelling in Chicago, gaat Mondriaan zijn ideeën over het kunstonderwijs - die hij in zijn brief van 7 augustus 1938 slechts kort aanstipt - in een lesopzet verder uitwerken. Deze aantekeningen resulteren in het manuscript [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*].

'The New Bauhaus' kende evenals haar Duitse voorganger verschillende inleidende cursussen, die samenvattend 'The Preliminary Courses' ('Vorlehre') werd genoemd. Deze basiscursussen waren bedoeld om studenten door middel van 'workshops' een basistraining te geven over de eigenschappen en mogelijkheden van kleuren, vormen en materialen, waarbij de ontwikkeling van zintuigen, gevoelens en denken minstens zo belangrijk was. [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] heeft Mondriaan bedoeld als 'Preliminary Course'.

Op 24 augustus 1938 beantwoordt László Moholy-Nagy Mondriaans 'sollicitatie' van 7 augustus 1938: 'My dear Mondrian, I thank you very much for your letter of August 7th. I feel that this letter with its wisdom and wonderful enthusiasm is a valuable document. I am happy to possess it and if I knew now that certain economical difficulties, which if we do not overcome will mean the close of the Bauhaus for next semester, I would answer in a very long letter. However, I want you to be assured that I am proud and thankful of your wish to cooperate with us and I hope very much that someday I shall have the power to make this possible. With heartiest greetings and great devotion, I am ever yours, L. Moholy-Nagy'.

Het 'feest' gaat dus niet door. Ruim vier maanden later (13 januari 1939) zet hij in een brief aan Harry Holtzman - misschien lichtelijk rancuneus door de afwijzing - achteraf toch vraagtekens bij de uitgangspunten van 'the New Bauhaus': 'So the Bauhaus: they wanted to have me there, but didn't take me. (Aside the material possibilis[sic]) And the publications of it are always with a ground of naturalisme or Surrealisme.'²¹ In dezelfde brief aan Holtzman stelt hij, dat hij zijn ideeën meer geschikt acht 'for a real modern aesthetic school' en niet voor 'the New Bauhaus': 'In Paris I made many sketches for articles and began to work-over my book but nothing is finished. I also made a plan for a real modern aesthetic school - this because seeing the new Bauhaus not sufficient. Really, there could be done so much as it material was possible. Hélión ... wrote me that the raison of the fall of the Bauhaus a lack of money was. But I heard here talkings that it were estetical reasons and that Moholy's teaching was too avanced - fight thus of new and old.'

De laatste opmerking in Mondriaans brieven over 'the New Bauhaus' is op 26 januari 1939 aan Jean Gorin²² en gaat over de sluiting ervan in de herfst van 1938: 'La chute du New Bauhaus témoigne que le « nouveau » y n'est pas très recherché.'²³

Opmerkelijk is dat Mondriaan [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] - nog wonend in Parijs - in het Nederlands schrijft. Het zou meer voor de hand liggen wanneer hij in het Engels of Frans had geschreven; in het Engels, omdat de ideeën bedoeld zijn voor 'the New Bauhaus', in het Frans, omdat hij immers de gewoonte heeft te schrijven en te corresponderen in de taal van het land waar hij verblijft.

Waarom dan toch de notities in het Nederlands? Vermoedelijk wil hij snel zijn ideeën op papier zetten en dat gaat hem uiteindelijk in het Nederlands toch nog altijd beter af. Dat hij de tekst in een later stadium in het Engels wil vertalen, blijkt uit een aantal Engelse woorden die hij gebruikt, bijvoorbeeld 'Work-program' en 'Planes' en één achterzijde van het Nederlandse manuscript is in het Engels.

[*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] is niet eerder in het Nederlands gepubliceerd.

Afbeeldingen

Bij sommige tekstgedeelten heeft Mondriaan ter verduidelijking tekeningetjes gemaakt.

²⁰ Harry Holtzman (1912-1987), Amerikaans kunstenaar, Mondriaans erfgenaam.

²¹ Brief van Piet Mondriaan aan Harry Holtzman, 13 januari 1939. Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag (inv.nr. 0740.085).

²² Jean Gorin (1899-1981), Frans kunstenaar.

²³ Yves-Alain Bois. 'Lettres à Jean Gorin'. In: *Macula* 2 (1977): 133.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het 'Sleutelwoordenregister'²⁴. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *begrenzing, dynamisch evenwicht, evenwichtigheid, fond, harmonie, logische esthétique, opposities, plastique, rythme, unité, verbouding, zuiver plastique (zuivere beelding)*.

Bijzondere woorden

In de Nederlandse tekst gebruikt Mondriaan regelmatig het Franse woord 'plastique'. Vermoedelijk wil hij - om verwarring te voorkomen - niet het Nederlandse 'plastiek' gebruiken. De term 'plastiek' wordt in het Nederlands immers meestal gebruikt als aanduiding voor een driedimensionaal beeld. Opmerkelijk is dat Mondriaan hier niet het woord 'beelding' gebruikt.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

[*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] is niet gedateerd. Een brief van Moholy-Nagy (eind juli 1938) kan aanleiding zijn geweest om een lesprogramma te ontwerpen voor een nieuw soort kunstonderwijs. Waarschijnlijk heeft Mondriaan in augustus 1938 aan de tekst gewerkt. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1938 tien schilderijen vervaardigd: B282-B291²⁵. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

---

²⁴ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

²⁵ CRII: 395-399.